
Tržiški slovar

Ljudmila Bokal

Cobiss: 1.19

Tržiški slovar: slovarček starih tržiških pogovornih besed, ur. David Ahačič – Boris Kuburič, Tržič: Zveza kulturnih organizacij, 2012, 50 str.

1 Za začetek

Na jesen, pisalo se je leto 1916, je Marija vpisala Mirka in Marjana v tržiško ljudsko šolo, da bi se kaj več naučila. Mirka v tretji, Marjana v prvi razred. V začetku je šlo težje, ker je bila šola nemška. Toda v času avstro-ogrske monarhije, ko so v šoli peli: Bog ohrani, Bog obvarji nam cesarja, Avstrijo, je bilo v mestu več kot pol gospode nemško govoreče, vojaštvo, kolikor ga je bilo v kraju, prav tako, in meščani so bili večji jezika. Veliko nemškega besedišča je ostalo še dolgo potem, ko je avstro-ogrska monarhija že razpadla, zato so se tudi otroci hitro privajali. (Nežka Mlakar, Nemirne strune, 2000, 63)

Precej tržiških besed, ki so zaznamovale našo preteklost (med njimi predvsem popačenke iz nemškega jezika), je že odšlo. Besedišče se spreminja in se pomlaja. Tudi v tržiško govorico vstopajo nove besede, pri mladih precej iz angleškega jezika. Da ne bi šle starejše povsem v pozabo, smo pobrskali po spominu in jih zapisali v tej knjižici, in sicer približno tako, kot jih slišimo in da so berljive. (Jožica Koder, Da jih ne bi čisto pozabili, Tržiški slovar, 2012, 3)

Zgornji navedeni besedili sta namenjeni prikazu sociolingvističnega ozadja slovarja z naslovom Tržiški slovar in podnaslovom Slovarček starih pogovornih besed, ki je izšel ob 50-letnici delovanja Zveze kulturnih organizacij Tržič leta 2012. Delo sta uredila David Ahačič in Boris Kuburič, ki sta zapisana tudi med sodelujočimi pri izdaji slovarja. Poleg njiju so sodelovali še Jožica Koder, Metka, Karmen in Iztok Kosem, Zvonka Pretnar ter Draga Koren in Jože Močnik. Predgovor je napisala Jožica Koder. Delu je priložena zgoščenka, na kateri je posneta pripovedka o nastanku Tržiča, ki jo pripoveduje Jana Kvas. Drugi avdioposnetek je pesem z naslovom Tržišk' šuštar, ki jo pojejo Pueri Cantorum. Besedilo je napisal Mato Mežek, uglašbil pa jo je Radovan Gobec. Objavljena je takoj za fotografijo čevljarja na eni uvodnih strani pred slovarskim delom. Ta pesem pa ni edina. Janez Kikel namreč recitira tudi pesem Vojteha Kurnika S'm Tržičan.

Osrednji del slovarčka zavzema besedje, ki je razdeljeno na dva dela. V prvem je za izhodišče vzeta tržiška narečna beseda, ki jo pojasnjuje knjižni izraz (str. 8–30). Konča se s pojasnilom o zapisu polglasnika, o uporabi opuščaja in o zapisu črke *l*. Nad tem besedilom je samostojen, nekaj več kot pol strani obsegajoč prazen prostor s črtami, ki je očitno namenjen dopolnjevanju slovarskega dela, saj je dodan tudi e-naslov izdajatelja, kamor bi lahko najbolj vneti bralci poslali še nesprejete besede.

Drugi del osrednjega slovarskega dela (str. 31–50) zajema obrnjeni prikaz besedja iz prvega dela. Na prvem mestu je izhodiščni knjižni izraz, ki ima pripisano vzporednico v tržiškem govoru. Ta del se konča z navodbami virov, iz katerih izvemo, da je v Trziču leta 2010 v samozaložbi že izšel Tržiški izgovorni besednjak avtorice Metke Kosem. Podatka, če je kakšna povezava tega slovarja z obravnavanim, ne najdemo, prav tako tudi ne, koliko izrazov je v pričujočem slovarju.

2 Besedje

Slovar zajema občno tržiško besedje z izjemo treh lastnih imen: *Boh* 'Bog',¹ *Pemc* 'Čeh' in *Trščan* 'Tržičan'. Zlasti zadnja dva imata po vsej verjetnosti sociolingvistično vrednost. Sicer pa je uslovarjeno nazorno izrazje iz vsakdanjih jezikovnih položajev, ki se je (ali se mogoče delno še) uporabljalo v tržiškem govoru in po funkcijski pripadnosti sodi v splošno sporazumevalni jezik. Številni se nanašajo na materialno kulturo: *pajkel* 'priprava za odstranitev plev'; *koreta* 'manjši voz za ročni prevoz (npr. zelenjave)'. Primerno je, da slovar prinaša tržiške posebnosti, še posebej s področij, ki so človekovemu ravnanju blizu: *trajet* 'stara tržiška jed (popočene žemlje, polite s sladkim kuhanim vinom)'; *masunek* 'maslovník'; 'močniku podobna jed iz moke, zakuhana s smetano'; šmene 'bankovci (ker šumijo)'; *lovive* 'otročka igra (loviti se)'.

Ker je Trzič znan star čevljarski kraj, v slovarju iščemo stare čevljarske izraze in jih seveda najdemo: *ajnlastane* 'nakopitenje'; *auslastane* 'izkopitenje'; *berštat* 'čevljarska delavnica'; *blek* 'napetnik'; *cvek* 'lesen žebliček'; *obertal* 'zgornji del'; *oberleder* 'zgornje usnje'. Pri tem je pomembno, da slovar s knjižnimi izrazi dopolnjuje strokovno izrazje iz tovrstne terminologije v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, saj jih je nekaj, ki jih omenjeno veliko delo slovenskega knjižnega jezika nima (*izkopitenje*, *nakopitenje*). Tako jezikovno vrednost ima tudi nekaj izrazov iz splošnega tržiškega besedja: *obvezivenca* 'povoj', *nabuškati* 'natepsti'. Obogatitev se kaže tudi v narečnih terminih: *brkočenca* 'trobentica'.²

Večine besed se drži stara patina, nekaj pa je takih, ki je nimajo: *beder* 'bedro', *borovničovc* 'borovničevc', *išjaz* 'išias',³ 'bolečina v kolkih'; *jajcat se* 'šopiriti se'. Zadnji izraz ima izraziti sodoben slengovski prizvok.

¹ Izraz je v iztočnici zapisan v sosledju z izrazom *bohoney*: *Boh* 'Bog', *bohoney* 'hvala lepa'.

² Slovar slovenskega knjižnega jezika: **brkónčica** [...] nar. gorenjsko *trobentica*: šopek rumenih brkončic

³ Napaka v slovarju; zapisano je: *išiaz*.

Največ iztočnic je enobesednih. S stališča slovaropisne urejenosti je opazna navedba dvojnic ob iztočnicah, ki jih povezuje podobna glasovna oblika: *bertoh, birtah, fertah* ‘predpasnik’; *canboh, camboh* ‘pletен koš za krompir ali drva’. V zadnjem primeru je sopostavitev smiselna, v prvem pa bi bilo boljše izraz *fertah* osamosvojiti v posebnem geslu. Takih primerov je precej (*birce, gvirca* ‘začimbe’; *vahtat, merkat* ‘paziti’), pri čemer se pojavlja vprašanje sopomenk, ki si zaslužijo svoje izhodiščno mesto. Ločenost na dve samostojni iztočnici zahteva tudi pripadnost različnim besednim vrstam (samostalnik : glagol : pridevnik) ali besedotvorne enote: *švas aparat* ‘varilni aparat’, *švasat* ‘variti’; *tukec* ‘potuhnjenec’, *tukast* ‘potuhnjen’; *taušat* ‘menjati’, *zataušat* ‘zamenjati’.

3 Stilna zaznamovanost

Med stilno zaznamovanimi besedami, ki jih zajema Tržiški slovar, je najbolj opazno nižje pogovorno besedje. Teh besed je zelo veliko. Poleg skupine splošno znanih, na primer *marela* ‘dežnik’, *mašna* ‘pentlja’, *štrumfpankal* ‘podveza’, pa velik del tako označenega besedja obsega izrazje, ki je v slovarju po vsej verjetnosti zapisano prvič: *štofelicigar* ‘odpirac za zamaške’; *nohkastal* ‘nočna omarica’. Med njimi je opazno tudi izrazje iz že omenjene čevljarске terminologije: *frejšprehanga* ‘preizkus znanja za čevljarskega pomočnika’; *štera* ‘delo na domu (šivilja, čevljar)’. Veliki zbirki vseh vrst izrazov iz nižje pogovorne socialne plasti pa se je mogoče kateri le izmuznil, na primer izraz *šnopec*.

4 Pomenski prikaz

Pohvalno je, da slovar opozarja na več pomenov pri posameznih izrazih in jih ločuje s podpičji: *glihat se (zglihat)* ‘primerjati se z nekom (pogoditi se)’; ‘spraviti se’; *kajfež* ‘človek, ki ščuva’; ‘priprava za ugašanje sveč’. Primeri rabe posamezne besede so navedeni v oklepaju v poševnem tisku in niso navedeni pri vsakem izrazu. Merilo je težko odkriti, opaziti pa je mogoče, da je raba ponazorjena pri zelo ekspresivnih: *spokat* ‘pripraviti prtljago’, tudi ‘oditi’ (*Spokej se že!*); *gratat* ‘uspjeti’ (*Tole mo j’ pa ratou.*⁴ *Tole mu je uspelo.*). Primerno je, da so pojasnjene krajevne posebnosti: *prata* ‘pečenka’ (*tržišk kosiu: župa pa prata pa sovata*). V pojasnilih so zajeti tudi stvarni dokumentarni podatki: *rovť* ‘planina, travnik v bregu (Zali rovť)’; *firbæc vokæn* ‘tržiška posebnost’ (gl. naslovnico). Zadnji primer za popolno razumevanje pogreša natančnejši opis, a nas napotuje na risbico na platnicah. Nepoučen ali pa delno poučen pa bralec ostaja še ponekod. Primer: *kordovan* ‘vrsta usnja’. Podatek, iz katere kože je to usnje, bi izraz že boljše osvetlil.

⁴ Po pravilih bi moralo biti zapisano: *Tole mo j’ pa gratou.*

5 Pravorečje, pravopis in slovnične lastnosti

Poljudni slovarski zapis besed seveda ne more slediti zahtevnim pravilom znanstveno zapisane fonetike. Namen uslovarjenja starih pogovornih besed tržiškega govora je namreč bil »[d]a jih ne bi čisto pozabili ...«, kar je zapisano v predgovoru. A slovar priča, da so sestavljavci slovarja želeli zapis izgovora čim bolj približati dejanski podobi. Prizadevanje za pravilen pravorečni zapis v slovarju se kaže v zapisu črke *l* kot *u* ali *v* in navajanju izgovora polglasnika, kar pa ni najnujnejše. Izgovor glasu *l* in polglasnika se pač opravi po regularnih glasoslovnih zakonih, ki jih rojeni govorec slovenščine opravi nezavedno. Bolj zaželeno bi bilo opremiti besede z naglasi, kar pa je slovar žal opustil, prav tako pa bi bilo dobro navajati slovnične lastnosti (besednovrstno pripadnost s sklanjatvenimi vzorci, dovršnost in nedovršnost pri glagolih, število pri samomnožinskih samostalnikih).

V slovarju je nekaj pravopisnih nedoslednosti. Pisava praznikov je po slovenskem pravopisu določena z malo začetnico: *binkšt* 'Binkošti', prav tako bi morali izenačiti pisavo z veliko ali malo začetnico pri vzporejanju klišejev: *boh žegnej* 'Bog žegnaj, blagoslovi'.

Ta zapis naj bo spodbuda za še nadaljnje dopolnjevanje slovarja tržiškega govora. Pri tem velja poudariti, da Tržič lahko prispeva k splošnemu jezikovnemu bogastvu slovenščine še posebej s starim čevljarskim izrazjem. Sestavek naj se potemtakem razume kot želja popularizirati hvalevredno prizadevanje sestavljavcev in opozoriti na slovar, ki bi lahko dobil posnemovalce tudi v drugih slovenskih krajih. Čeprav v njem ni vse pisano po leksikografskih pravilih (konec koncev lahko to pričakujemo le od tovrstno podkovanih piscev), je slovar zanesljiva sociolingvistična priča preteklega besedja nekega mesta, v našem primeru Tržiča, in jezikovni spomin o bitju in žitju preteklih tržiških rodov. Jezikoslovje s svojo ožjo sestro etnolingvistiko pa je s Tržiškim slovarjem dobilo novo enoto za svoje raziskave.